

В. П. Гмирко, кандидат юридичних наук,
декан юридичного факультету
Академії митної служби України

ЗАСАДНИЧІ АКсіОМИ ТЕОрії ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У статті розглядаються питання засадничих аксіом теорії доказування в кримінальному процесі України, а також критично аналізуються деякі усталені її положення.

В статье рассматриваются вопросы основных аксиом теории доказывания в уголовном процессе Украины, а также критически анализируются некоторые ее устоявшиеся положения.

The article deals with the problem of the basic axioms content of the proving theory in criminal process in Ukraine. Besides, there is some criticism of the routine statements.

Ключові слова. Доказування в кримінальному процесі, правнорелевантна подія, предмет доказування.

Вступ. Якщо дослідити теоретичне забезпечення доказування у вітчизняному кримінальному процесі у рамках 1922–2010 рр., то можна припустити, що воно ґрунтується на таких шістьох базових аксіомах¹¹: (1) доказування – це діяльність її процесуальних носіїв, здійснювана у встановленій законом процесуальній формі, + (2) воно є пізнавальною діяльністю + (3) як пізнавальна діяльність доказування являє собою “відбиттєвий” процес + (4) воно спрямоване на “реставрацію” правнорелевантної події минулого + (5) доказування здійснюється повсюдно + (6) воно є основним змістом кримінально-процесуальної діяльності.

© В. П. Гмирко, 2011

Постановка завдання. Метою цієї статті є репрезентація змісту шістьох засадничих аксіом теорії доказування в кримінальному процесі України.

Результати дослідження.

Аксіома перша: доказування – це діяльність. Аналіз концептуальних положень теорії доказування, розглядуваної в її історичній тягlostі, дає підстави стверджувати: її “підтримковою” конструкцією, онтологічною основою є фундаментальна категорія діяльності. Практично всі відомі мені дослідники доказування в українському кримінальному процесі солідарно визначають його, вживаючи категорію “діяльність” як її онтологічну (буттєву) основу.

Водночас випадає зазначити, що для процесуалістів, котрі переймаються теоретичною й організаційно-проектною тематикою діяльності доказування, ця теза має характер трюїзму, “узвичаєності”, свого роду ритуального знака, що немовби не передбачає власного змісту.

Реконструкція логіки дослідження фундаментальних питань доказування (мета доказування, його структура, місце й роль у ньому органів підготовчого та юрисдикційного провадження, поняття, сутність і класифікація доказів etc.) показала: робота над ними здійснюється без залучення засадничих схем та категоріального апарату діяльнісного підходу. Іншими словами, у вітчизняній науці можна вести мову про “нестикування”, “розрив” між діяльнісним декларуванням доказування та недіяльнісною практикою його теоретичного опанування (осмислення).

Аксіома друга: доказування – це пізнавальна діяльність. Діяльність доказування трактується процесуалістами передовсім як процес пізнання, здійснюваний у специфічній правній царині. Дарма що існують певні розбіжності в поглядах науковців із питань співвіднесення понять “пізнання”, “доказування”, “дослідження”, всі вони єдині, визнаючи виконання інтелектуальних і практичних процедур пізнавального характеру основним змістом діяльності доказування.

Розглядаючи доказування як юридичну технологію дослідження певної правнорелевантної події, слід зробити й наступний крок. Як відомо, доказування ніколи не здійснюється для задоволення власної пізнавальної допитливості юриста, він не прагне дізнатися, що ж там відбулося “насправді”, тобто в “життєвому”, а не в правному вимірі. Йому куди важливіше “замістити” певну правнорелевантну подію юридичним “vis-à-vis” – конкретною шуканою юридичною конструкцією, інакше кажучи, “втягти” певну “життєву” подію у сферу юридичної дійсності, де вона існуватиме як матеріально-правна чи процесуально-правна “організованість”.

Наприклад, якщо взяти процесуальну конструкцію “предмет доказування”, підтримковим елементом якої є матеріально-правна теоретична конструкція “склад злочину”, то, щоб у контексті конкретної ситуації розслідування отримати її матеріалізований варіант, юристові треба вдатися до виконання таких мислєдіяльнісних технологічних процедур.

Спочатку на основі оброблення наявних первинних матеріалів він мусить бодай у загальних рисах визначитися з майбутнім юридичним образом певної “життєвої” правнорелевантної події, тобто певним чином кваліфікувати її. Далі правозастосувач намагатиметься наповнювати відповідно номіновані лакуни вибраної кримінально-правної матриці (норми Особливої частини КК) плодами власних пізнавальних

операцій – шуканими *фактами*. Спираючись на нагромаджений фактовий (знаннєвий) матеріал, юрист переходить далі до процедури образу знаннєвого наповнення шуканої правової конструкції, а далі перевірятиме виготовлений ним юридичний проект (версію) на *реалізованість*.

Методолог В. В. Нікітаєв контекстно зауважує: “Слідчий має, з одного боку, ряд “типових проектів” (складів злочину), а з другого – конкретний матеріал з не зовсім відомими властивостями, з якого він мусить, дотримуючись вимог процесуальної форми, побудувати конкретну, індивідуальну “споруду” або “машину”. Оскільки не кожен проект реалізується на всякому матеріалі, то потрібне підпорядковане інженерним цілям (а не цінностям науки) прикладне дослідження, завдання якого не знаходження наукової (загальної) чи то пак “об’єктивної істини”, а реалізованість проекту” [1, 299].

У результаті або одержується шукана юридична конструкція, або всі ці процедури повторюються до отримання того юридичного продукту, виготовлення якого можливе в умовах згаданої конкретної ситуації (“тут” і “тепер”). Отже, на мою думку, є досить підстав, щоб порушити в теорії питання про трактування доказування не тільки й не стільки в його *пізнавальній* аспектизації, скільки в “процесуально-інженерній” – проектно-реалізаційній, коли склад і зміст юридичних проектів наперед визначено законом, а кількість і якість “вихідного матеріалу” (особи + речі) залежать від конкретної ситуації розслідування.

Пристаючи на цю позицію, логічно вважати, що пізнавальні процедури – це не основний зміст доказування, а лише його засоби; само ж доказування треба трактувати не як суто пізнавальну, а передовсім як проектно-реалізаційну діяльність.

Аксіома третя: доказування – це процес “відбиття” події минулого.

У радянській науці засада “відбиття” була оголошена офіційним методологічним підґрунтям “єдино правильної” марксистсько-ленінської теорії пізнання, а тому стала обов’язковою “до виконання” в усіх галузях знання, в тому числі юридичній [2]. Теорія “відбиття”, будучи успішно індоктринованою в масову юридичну свідомість, використовувалась і далі активно використовується українською процесуальною доктриною як її беззастережна пізнавально-організаційна аксіома, відповідно до котрої діяльність доказування трактується як специфічний “відбиттєвий” процес.

Ця констатація спонукає мене дослідити певні проблематичні моменти, що їх сучасна наука пов’язує з обговорюваною концепцією “відбиття” [3], які чомусь зостаються поза увагою вітчизняних процесуалістів, а тому й не рефлексуються в теоретичних конструктах [4].

(1) Є підстави помислити, що в основі стандартної “відбиттєвої” концепції теорії пізнання лежить, ргіто, схематизм зорового сприйняття людиною дійсності, покликаний до життя висновком про перевагу зорового сприйняття над іншими чуттями людини (“Око Лінкея”), secundo, її прагненням усе на світі бачити й розуміти, яке спричинило виникнення ідеї про розпізнавання як основу мислення. А що імпліцитною основою теорії “відбиття” є теорія сприйняття, яка ґрунтується на геометричній оптиці, то звідси випливає переконаність, що нормою адекватної репрезентації об’єкта буде саме “дзеркальний” його образ [5].

(2) Базова метафора “відбиття” фіксує скорше кінцевий результат діяльності пізнання, ніж її операційну сторону, а само воно здійснюється переважно “невідбиттєвими” за своїм суттям операціями. Подолання розширеного тлумачення відбиття, зведення до нього всієї пізнавальної діяльності можливе лише за умов розмежування розуміння відбиття як властивості матерії і як пізнавальної операції. Операція “відбиття” супроводжується багатьма іншими техніками, які суттєво доповнюють його або самостійно виконують пізнавальні функції і не є відбиттєвими за своєю природою.

(3) Суб’єкта пізнання у “відбиттєвій” концепції пізнання репрезентовано одночасно як абстракцію індивідуального емпіричного суб’єкта, що здійснює чуттєве пізнання і відбиття, і як гранично абстрактний суб’єкт, позбавлений будь-яких індивідуально-чуттєвих чи конкретно-історичних характеристик. Звідси, йдучи слідами М. А. Бердяєва, логічно звиснувати: пізнавальний суб’єкт у такій схемі розглядається як “копіювальна” машина, де усунено все, що може викривити “дзеркало” і внеможливити одержання адекватних образів, а само знання – як дублювання дійсності [6, 79] [6].

(4) Чуттєве пізнання являє собою єдність зображення й означення, тому притаманне теорії “відбиття” заперечення знакової форми чуттєвого відбиття спричиняє наївно-реалістичне ототожнення чуттєвої картини об’єктивної дійсності з самою цією дійсністю. Якщо йдеться про сенсорні дані, то це лише матеріал, у якому суб’єктові презентується предметний зміст і який у процесі сприйняття піддається різним способам перероблення вже невідбиттєвого характеру – вибору, категоризації, інтерпретації тощо.

Пізнавальний процес, отже, не може бути зведений до відбиттєвих процедур отримання чуттєвого образу як “зліпка” речі, а постає сьогодні в системі гіпотетико-селективної, творчо-проективної, інтерпретувальної діяльності суб’єкта, опосередкованої різними за природою знаковими й предметними репрезентаціями, котрі містять, як і сама діяльність, квінтесенцію соціального і культурно-історичного досвіду.

(5) Традиційний “ступінчастий” поділ пізнання на чуттєве й логічне – це вельми недосконала і приблизна абстракція, тому йтиметься не стільки про “ступінчастість” і поетапність – “від живого споглядання до абстрактного мислення, від нього до практики”, скільки про взаємодатковість, органічне злиття безпосередніх та опосередкованих, знакових і образних, логічно-розсудливих та інтуїційно-смыслових, “тямущих” моментів у кожному акті й різновиді пізнавальної діяльності.

(6) У стандартних рамках вульгарного трактовання діалектичного матеріалізму панує суто емпіричне своєю генезою положення, що свідомість суб’єкта пізнання відбиває об’єктивну реальність, тобто дещо таке,

що, маючи потенційно необмежені пізнавальні властивості, існує само від себе, незалежно від людини, котра буде її модель.

Як наголошує Б. Кохель у межах опрацьованої ним концепції причинового креаціонізму, єдиною доступною суб'єктові дійсністю є та, що він її створює. Дійсність, створена “всередині” людини, тобто внутрішня модель світу^[7], одночасно є похідною від структури суб'єкта, а відтак – через абсорбовані (сприйняті) подразники – і зовнішнього світу (дійсності), що свідчить про нерівноважність (неізоморфність) дійсності суб'єкта і дійсності, яка є джерелом цих подразників. Отже, як підсумовує цей автор, “свідомості суб'єкта приступна є лише створена ним дійсність [7, 8–9].

Аксіома четверта: доказування – діяльність з “реставрації” події минулого. Її сенс полягає в тому, що, на думку процесуалістів, у рамках доказування в кримінальному процесі як специфічної пізнавальної (гносеологічної) технології здійснюється “реставрація” (відновлення) такої собі неочевидної правнорелевантної події минулого. Розглядувана аксіома, на мою думку, фактично лежить в основі закоріненої у свідомості юристів дивної переконаності, що технологія доказування дозволяє немовби “побачити” досліджувану подію такою, якою вона була “насправді”. У такій ситуації юристові зостається тільки зіставити з побаченою таким чином “очевидністю” одержані в “неочевидний”, тобто в опосередкований, логічний спосіб шукані факти, “встановлюючи” в підсумку бажану об'єктивну істину.

Разом з тим аксіома “реставрації”, якщо піддати її зміст критичній рефлексії, матиме далеко не аксіоматичний вигляд, як у цьому нас намагається переконати усталена наукова традиція. Почнемо, мабуть, із того, що корисно розрізнити не досить чіткі, розпливчасті конструкти феноменів “реставрація” і “реконструкція”: вони хоча й містять у собі елемент певної подібності, проте в жодному разі не можуть ототожнюватися.

Слово “реставрація” (з лат. *gestauratio* – відновлення) означає відновлення чого-небудь постраждалого від часу або зіпсованого, викривленого наступними переробками до первинного стану; в палеонтології^[8] – відновлення частин кістяка чи окремих його елементів, яких бракує. Таким чином, із поняттям реставрації пов'язується процедура *відновлення* певного фрагмента актуальної, теперішньої дійсності у форматі його минулої автентичності. Ця процедура можлива лише тому, що перед її початком реставраторові з якихось надійних джерел уже наперед відомий вигляд згаданої автентичності як пріоритетної для його діяльності цінності^[9].

Якщо вийти із згаданої логіки й перенестися до контексту діяльності доказування, тоді очевидний вигляд матимуть такі висновки.

(А) Погоджуючись з аксіоматикою реставрації як пізнавального змісту діяльності доказування, треба також пристати й на думку про наявність у ній спеціального процесуального персонажа, якому перед початком процедури реставрування минулої події якимось незбагненим чином відомо, якою вона була раніше; претендентів на це звання вочевидь небагато: Господь Бог або реставратор-юрист.

(Б) Ідеологія процесуальної реставрації ґрунтується на засадничому нерозрізненні феноменів “життєвого”, тобто того, що, образно кажучи, сталося “за вікном”, і “юридичного”, себто того, що має бути лише в царині юридичної мислєдїяльності; звідси й нерозрізнення, ба більше – їх ототожнення, коли “склеюються” “життєва” подія і плід юридичної теоретичної мислєдїяльності – процесуальна конструкція “предмет доказування”^[10].

(В) У якийсь незбагнений спосіб у свідомості юристів також відбувається й нерозрізнення самої минулої “життєвої” події (узвичаєно розглядуваної як об'єкт кримінально-процесуального пізнання) та її історичних “актуальностей” – різноманітних слідів. Застосовуючи до них як до об'єктів оперування пізнавальні процедури, реставратор-юрист непомітно для себе починає думати, що він немовби “працює” з самим об'єктом його діяльності, тим самим “відновлюючи” його.

(Г) Коли ж мова про реконструкцію, що її мовознавці пропонують трактувати як “докорінну перебудову”, “перебудову за новими засадами” (з лат. *reconstructio* – з'єднання наново, відбудова), то тут ідеться вже про перебудову чогось із певною метою на підставі певного знаного взірця з даностей (фрагментів, частин) актуального. Вище ми вже підкресливали: поняття “реставрація” і “реконструкція”, попри їх позірну подібність, таки не є тотожними.

А різниця між ними полягає в тому, що ідеологічно реставрація звернена до минулого, котре для реставратора має, як пише В. В. Нікітаєв, найбільшу реальність і значущість (цінність), виступаючи у функції привілейованої точки відліку [1, 281]; реконструкція ж, на його думку, має, в певному сенсі, зворотний напрям: питання ставиться так: якою мірою минуле, в будь-якій зі своїх форм – чи то сліди, чи смисли – придатне для досягнення поточних цілей. Минуле, отже, береться як частина області конфірмації для майбутнього, як матеріал і морфологія реалізації певних проектів [11]^[11].

Підсумовуючи, хотів би підкреслити: проблема феноменів реставрації та реконструкції – це, в першу чергу, питання методологічної (діяльнісної) якості наукового забезпечення діяльності доказування, а водночас це й питання практичної раціональності, а відтак і справності повсякденних доказових засновків функціонерів кримінального процесу.

Аксіома п'ята: доказування – царина процесуальної повсюдності.

Треба сказати, що з доктринального погляду і практичних узвичаєнь діяльність доказування як завершене, замкнене ціле здійснюється в підготовчому, юрисдикційному, контрольному та виконавчому провадженнях. У зв'язку з цим резонно зауважити: скоро самі пізнавальні процедури, здійснювані як з участю судового чинника, так і без оногo, в масовій вітчизняній правничій свідомості бодай ще якось там диференціюються, то розрізнення між їхніми юридичними плодами, на жаль, давно вже в ній затерлось ...

Ретроспективно дивлячись на проблему, хотів би підкреслити, що в двадцятих роках минулого століття українські процесуалісти, з одного боку, ще перебували в силовому полі традицій європейського законодавчого та доктринального контексту, а з іншого – під великим впливом досвіду судової реформи в Росії 1864 р. Тому вони інерційно розглядали доказування як діяльність винятково судову; на їх думку, лише в суді “матеріали” підготовчого провадження мали шанс трансформуватися в “судові” докази й стати основою для відповідних правових рішень.

Приміром, 1926 р. В. А. Обухівський писав: “Той логічний процес, що його пророблює суддя, обговорюючи, зіставляючи та оцінюючи дані, котрі спричиняють своєю сукупністю переконання або впевненість, має назву процесу доказування”, тобто *vice versa* він наполягав на судовому походженні процесуальних доказів [14, 10] ^[12]. Проте в кінці двадцятих – на початку тридцятих років минулого століття мірою формування і зміцнення радянського тоталітаризму, в тому числі ідеологічного, практики втілювання в життя “абсолютних понять”, доказування в кримінальному судочинстві почало трактуватися вже не як суддівська домена ^[13], а як корпоративний тандем “компетентних органів” і суду.

Моїм зданням, феномен “скутості одним ланцюгом” був остаточно оформлений у ст. 65 КПК УРСР 1960 р., де реально доказами оголошувалися “всякі фактичні дані” незалежно від місця процесуального виготовлення, адже вони – “фактичні дані”, а їхніми виробниками призначено бригаду ментально й функціонально солідарних органів дізнання, слідчого й суду. На засіданні Пленуму НС СРСР у грудні 1986 р. зазначалось: однією з основних причин, що призводять до беззаконня є “... обвинувальний ухил, коли судді виходять з презумпції винності підсудного”, та “... сліпа, беззастережна довіра попередньому слідству”; також підкреслювалось: “... обвинувальний ухил укоренився тому, що суд довгими роками йшов у одній зв’язці зі слідством та обвинуваченням” [16, 116–117].

Аксіома шоста: доказування – основний зміст процесуальної діяльності. Ця наукова позиція, як на мене, має своє традиційне коріння й виправдання, ргімо, в тематичних висловлюваннях Дж. Бентама, В. Д. Спасовича, Л. Є. Владимірова, С. В. Познишева etc., а *secundo*, у вже згадуваній аксіоматиці доказування як діяльності суто пізнавальної.

Я схильний думати, що через свою тотальність вона не могла не спричинити як на теоретичному, так і на практичному рівнях феномен своєрідної “автономізації”, так би мовити, “унезалежнення” діяльності доказування від іншої процесуальної діяльності – вироблення правових, зокрема процесуальних, рішень; таким чином у ментальності процесуалістів виникло те, що можна назвати ілюзією “паралельного” існування й опанування цих двох діяльностей у просторі кримінального процесу. На мій погляд, це призвело до досить дивної ситуації, коли в рамках кримінального процесу через уже згадану “автономізацію” фактично “роз’єднано” замкнену юридичну цілісність – діяльність із вироблення ^[14] юридичних рішень (далі – ДВПР).

Щоб переконатися в цьому, досить поглянути на її компонентну структуру, до якої можуть входити такі блоки: (1) отримання, опрацювання, репрезентація інформації → (2) розпізнавання ситуації → (3) підготовка варіантів рішення → (4) оцінювання ефективності варіантів рішення → (5) вироблення рішення [17, 18; 168]; гадаю, нескладно помітити, що діяльність доказування змістовно цілком пристойно “вкладається” або “зашнуровується” в блоки (1) + (2) діяльності вироблення самих процесуальних рішень.

Таким чином, робимо висновок: сенс діяльності доказування полягає в послідовній реалізації: (а) пізнавальної технології “заміщення” “життєвої” події або “ситуації” сукупністю епістемологічних одиниць (фактів) → (б) діагностичних операцій “розпізнавання” образу шуканої юридичної конструкції → (в) процедур її виготовлення (матеріалізації). Отримана юридична конструкція, в якій “продруковано” її “розпізнаний” юридичний образ (“уявлення”, “перевтілення” певної правнорелевантної події), слугує вже “вихідним матеріалом” для виконання “виробничих” технологічних операцій ДВПР – видання рішення.

Отже, можна зробити висновок, що основним змістом кримінально-процесуальної діяльності як замкненої юридичної цілісності є саме діяльність ВПР, а не діяльність доказування, тому цілком логічно розглядати весь кримінальний процес як діяльність з вироблення ланцюга правових рішень, котрі відповідають на питання “що є” і “що чинити”.

Виходячи з наведеного, треба зробити висновок: діяльність доказування є органічним структурним елементом діяльності ВПР; ба більше – поза її рамками вона на загал не може існувати як самостійний феномен, адже доказування завжди є лише “забезпечувальним” компонентом іншої діяльності ^[15]. Звідси випливає, що діяльність доказування цілком доречно розглядати лише в замкненому контексті діяльності ВПР, де вони перебувають у зв’язку “діяльність обіймована” ↔ “діяльність обіймовальна” ^[16].

Це, на мою думку, дозволить, з одного боку, забезпечити інтегральний погляд на діяльність ВПР, а з іншого – уникнути провокації протиприродного “поглинання” частиною (доказуванням) його цілого (ДВПР); наведені вище констатації, як мені видається, пояснюють, чому складна проблематика технології вироблення процесуальних рішень опинилась практично на “задвірках” теорії процесу, у той час коли проблематику доказування в кримінальному процесі репрезентовано в ній незрівнянно більше.

Висновки.

1. Змістове наповнення розглянутої аксіоматики в теорії доказування вітчизняного кримінального процесу є, на мою думку, тим методологічним підґрунтям, що породжує актуальні смисли, значення та зумовлені ними її теоретичні конструкції.

2. Критичний аналіз її змістовного наповнення робить актуальним висновок про потребу переходу до нової – діяльнісної парадигми доказування, а відтак і до перегляду багатьох усталених положень його теперішньої – гносеологічної парадигми.

Література

1. Никитаев В. В. Проблемные ситуации уголовного процесса и юридическое мышление / В. В. Никитаев // Состязательное правосудие : тр. научно-практ. лабораторий / под ред. С. А. Пашина, Л. М. Карнозовой. – Вып. 1. – М. : Междунар. центр содейств. прав. реформе, 1996. – С. 251–308.
2. Якубович Н. А. Гносеологические основы доказывания по уголовному делу / Якубович Н. А. // Курс советского уголовного процесса. Общая часть. – М. : Юрид. лит., 1989. – С. 521–533.
3. Печников Г. А. Диалектические проблемы истины в уголовном процессе / Печников Г. А. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 304 с.
4. Микешина Л. А. Новые образы познания и реальности / Л. А. Микешина, М. Ю. Опенков. – М. : РОССПЭН, 1997. – 340 с.
5. Кухта А. А. Доказывание истины в уголовном процессе / Кухта А. А. – Н. Новгород : Нижегородск. прав. акад. МВД России, 2009. – 569 с.
6. Бердяев Н. А. Философия свободы / Н. А. Бердяев. Философия свободы. Смысл творчества. – М. : Правда, 1989. – С. 11–250.
7. Kochel V. Od episteme do creatio / V. Kochel // Zagadnienia filozoficzne w nauce. – Zeszyt VI. –1984. – S. 27–40.
8. Ослон А. Человек – “миноритарный акционер” картины мира [Электронный ресурс] / А. Ослон // Отечественные записки. – 2002. – № 3. – Режим доступа : http://magazines.russ.ru/oz/2002/3/2002_03_19-pr.html.
9. Щедровицкий Г. П. Философия у нас есть / Щедровицкий Г. П. // Философия. Наука. Методология. – М. : Шк. культ. полит., 1997. – С. 1–24.
10. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах / Владимиров Л. Е. – Тула : Автограф, 2000. – 464 с.
11. Никитаев В. В. Проблема реальности [Электронный ресурс] / В. В. Никитаев // Русский журнал. – 2003. – № 9. – Режим доступа : www.russ.ru/authors/nikitaev.html.
12. Трусов А. И. Предмет доказывания и доказательства по уголовному делу / Трусов А. И. // Курс советского уголовного процесса. – М. : Юрид. лит., 1989. – С. 542–550.
13. Konieczny J. Śledcza wersja i kryminalna analiza / J. Konieczny ; Kryminalistyka / pod. red. J. Widackiego. – Warszawa : Wydawnictwo C. H. Beck, 1999. – S. 55–70.
14. Обуховский В. А. Уголовные доказательства в истории и советском праве / Обуховский В. А. – Х. : Юриздат НКЮ, 1926. – 182 с.
15. Гродзинский М. М. Улики в советском уголовном процессе / М. М. Гродзинский // Ученые труды / ВИЮН НКЮ СССР. – М. : Юриздат НКЮ СССР, 1944. – 123 с.
16. Халдеев Л. С. Судья в уголовном процессе / Халдеев Л. С. – М. : Юрайт, 2000. – С. 113–119.
17. Дружинин В. В. Идея, алгоритм, решение / В. В. Дружинин, Д. С. Конторов. – М. : Воениздат, 1972. – 328 с.
18. Бочаров Д. О. Доказування у правозастосовчій діяльності: загальнотеоретичні питання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / Бочаров Д. О. – Х. : НЮАУ, 2007. – 20 с.
19. Щедровицкий Г. П. Автоматизация проектирования и задачи развития проектировочной деятельности / Щедровицкий Г. П. / Разработка и внедрение автоматизированных систем в проектировании (теория и методология). – М. : Стройиздат, 1975. – С. 9–71.
20. Михайловская И. Б. Цели, функции и принципы российского уголовного судопроизводства / Михайловская И. Б. – М. : Проспект, 2003. – 144 с.

^[1] Методолог В. В. Нікітаєв, аналізуючи проблемні ситуації кримінального процесу та юридичного мислення, виявив п'ять догм юридичної свідомості, що неабияк зумовлюють професійні уявлення російських юристів (і не тільки російських. – В. Г.) і про реальність, і про ідею права: догми реставрації; факту; юридичного силігзму; онтологічну догму; примату матеріального над процесуальним [1, 278–295].

^[2] Вельми показово в цьому плані висловила 1989 р. Н. А. Якубович: “Наріжним каменем марксистсько-ленінської теорії пізнання, яка виступає методологічною основою теорії доказів і доказового права, є діалектико-матеріалістична теорія відбиття. Пізнання в кримінальному процесі здійснюється за універсальними законами цієї теорії, адже як за своєю сутністю, так і за кінцевим результатом **будь-яке** пізнання завжди є **відбиттям** дійсності” [2, 524]. Через понад двадцять років Г. А. Печников не менш категорично заявить: “Методологічною основою процесу доказування, встановлення об’єктивної істини в російському кримінальному процесі мусить слугувати діалектико-матеріалістична гносеологія з її **вихідним** принципом відбиття і положенням про засадничу пізнавальність довкілля. Пізнання є **відбиття** людиною природи” [3, 10].

^[3] У своїх міркуваннях на цю тему я ґрунтуюся передовсім на здобутках надзвичайно цікавої книги Л. А. Микешіної та М. Ю. Опенкова [4].

^[4] Як зазначає А. А. Кухта, сучасна російська теорія доказів радше за інерцією, ніж за переконанням, посилається на марксистсько-ленінську теорію відбиття (що тепер сором’язливо називається теорією пізнання “діалектичного матеріалізму”) як власну методологічну базу. Далі автор підкреслює: багатьма до цього часу діалектичний матеріалізм зображується як доказувана теорія і навіть як неминуча методологія для теорії доказів. Слід констатувати, що за декількома винятками спроб переосмислення спадщини радянської науки в цьому плані не робилося [5, 257–260].

^[5] М. Ю. Опенков наголошує: основна теза теорії “відбиття” в максималістській формі стверджує, що відчуття, сприйняття, поняття, висловлювання про наукові закони, теорії являють собою образи, “зліпки”, копії й навіть “фотографії” зовнішнього світу, які

виникають у результаті відбиття об'єктивної дійсності мозком і аналізаторами людини. Метафора дзеркала часто уособлює теорію відбиття, хоча й застерігається, що це не “дзеркально-мертвотний акт” [4, 151].

^[6] Далі він спеціально наголошує: тільки в суб'єкта-пізнавача, відіраного від об'єкта, відсіченого від буття, може з'явитися спокуса бути дзеркалом, відбиттям дійсності, бути точною копією дійсності [6, 79]. Своєю чергою Б. Кохель, критично оцінюючи теорію відбиття, наголошує: панівний позитивістичний поділ простору активності людини зумовив виникнення низки презумпцій епістемологічної та онтологічної природи (наприклад, презумпція так званих об'єктивних законів дійсності, котрі мають абсолютний характер, тобто незалежні від структури суб'єкта-пізнавача, або презумпція винятково свідомих перцепцій і мислення, яка виникла з обмеження пізнання лише до логічно-мовної сфери). Ці допущення, маючи власну історичну цінність, нині необґрунтовані навіть з погляду бази, з якої вони зродилися, тобто природничих наук; мало того – шораз стає очевидніше, що вони гальмують процес інтегрального підходу до свідомості людини й різного роду його активностей, оцінюючи їх у контексті потреб ідеології і політики. Зрештою, вони дозволяють редукувати активність людини до рівня продукування абстрактних ідей і матеріальних утилітарностей, позбавляючи тим самим людину її основної риси – здатності креації, що з'являється вже на рівні пізнання світу [7, 27].

^[7] А. Ослон у контексті рефлексій про “картину світу” підкреслює: в процесі формування власної “картини світу” відбувається наклеювання мовних ярликів на всі “факти” дійсності – чи то люди, речі, явища, ідеї. Відтак згадана нескінченна континуальна (нерозчленована, безперервна) множина стає скінченною і оглядуваною коштом “типізації” та “категоризації”. Їхня суть полягає в постійному спрощенні феноменів дійсності, тобто сприйнятті різних феноменів як еквівалентних (типізація), і наданні множинам сприйнятих як еквівалентні феноменам статусу категорій з відповідними іменами й означеннями. Отже, можна сказати, що “картина світу”, або теорії, що на них складається “картина світу”, – це, по суті, система складно пов'язаних категорій-понять. На думку цього автора, людина – це “виробня” з продукування умовисновків, висновків, оцінок, суджень etc, тобто, семантична виробня, а сама людина, по суті, лише “міноритарний акціонер” своєї “картини світу” [8].

У рамках обговорюваної аспектизації також не можна не навести гострий контекстний вислів Г. П. Щедровицького: “... сама ідея, що мислення відображає світ реальний, – це, на мій погляд, нісенітниця, хоча в класовому відношенні дуже потрібна. За такої ідеї людей тямущих бути не може. У цьому сенсі ідеї відбиття: щоб, Боже збав, думки не виникло” [9, 13].

^[8] “Палеонтологічний” момент феномена реставрації наявний, наприклад, у Л. С. Владимірова, який із посиланням на висловлювання Т. Гекслі зазначає: “Поліціант викриває злочинця за слідами його кроків таким саме точно розумовим процесом, що ним Київ'є відновив образ зниклих тварин Монмартру на підставі одних лише останків їхніх кісток” [10, 37]. Гадаю, палеонтологічна аспектизація є чудовою ілюстрацією домінування в тодішньому юридичному мисленні **природничо-наукової** парадигми.

^[9] У цьому зв'язку методолог В. В. Нікітасв наголошує: “Ідеологія реставрації ґрунтується на тому, що минуле у формі події має пріоритетну цінність, і відтворювати його треба, прагнучи власне до цієї форми; питання тут тільки в тому, **наскільки** теперішнє **здатне** стати областю конфірмації (confirmatio – підтвердження. – В. Г.) такого, ніби автентичного минулого” [11].

^[10] Резолютною є позиція А. І. Трусова, коли він руба заявляє: сукупність обставин справи, які складаються на предмет доказування, являють собою ту об'єктивну реальність, що пізнається в перебігу кримінального судочинства з метою встановлення істини. Адаже обставини, котрі підлягають доказуванню, підкреслює автор, суть сама об'єктивна реальність, що її потрібно правильно відобразити, правильно пізнати, щоб установити істину [12, 546]. Через двадцять років підтримку наведеної думці проголосив Г. А. Печников [3, 14].

^[11] Своєю чергою, польський криміналіст Є. Конечний у контексті міркувань про встановлення особи, яка скоїла злочин, також віддає перевагу актуальному у формі наявної задокументованої інформації, наголошуючи: в такій ситуації треба розпочинати від упорядкування знань про подію з допомогою так званих “сімох золотих питань”; відповідь на них вимагає інтелектуальної реконструкції всієї події, яка зв'яже вже знані факти з гіпотезами. Цей процес, спрямований до інтелектуальної реконструкції правнорелевантної події, надзвичайно складно окреслити в методологічному аспекті. З нього складаються різноманітні процедури одержання вивідного знання. У результаті виникають речення, що описують цю подію, зокрема особу згодного справця etc. [13, 55–57].

^[12] На с. 49 він дуже гостро наголошує: “... усі ті відомості, що їх отримує суддя з приводу даної справи поза судовим засіданням, мусять бути відкинені як матеріал негодащій, з котрого суддя, вирішуючи в справі, не має права користатися”.

^[13] Хоча треба зауважити, що ще 1944 р. М. М. Гродзинський, визначаючи доказування, писав: “... доказування в кримінальному процесі полягає в збиранні конечних для правильного вирішення справи джерел доказів, в їхньому розгляді та аналізі, в отриманні таким чином відомостей про факти, які є прямими або побічними доказами, а також у побудові на основі цих фактів певних висновків по суті розглядуваної судом справи” [15, 4].

^[14] Тут і далі я спеціально вживаю термін “вироблення рішень”, наголошуючи тим самим на активному, тобто діяльнісному аспекті проблеми, – на їх “рукотворності”, “виготовленості” – на протигагу закладеному семантикою широко вживаного (до речі, живцем скалькованого з російської) терміна “приймання рішення” моменті пасивного очікування того, що раптом з'явиться якийсь “добрий вусчко” й “подарує” його.

^[15] На мою думку, Д. О. Бочаров цілком обґрунтовано зазначає: “доказування передовсім є правозабезпечувальним чинником (в усіх можливих позитивних значеннях цього терміна), а діяльність із доказування – основним інструментом реалізації правозабезпечувальної функції правозастосовчої діяльності”, елементом якої є вироблення владного конкретизованого індивідуалізованого припису [18, 14].

^[16] У цьому плані доречно навести контекстну думку Г. П. Щедровицького: єдину систему діяльності ми повинні розглядати й аналізувати системно. Принципи системно-структурної аналізи змушують нас розпочинати її не з підсистем і елементів, а навпаки – з систем, що обіймають усю решту та задають цілісність і повноту розглядуваного об'єкта. Отже, конечно вирішувати, котрий із планів задає обіймовальну систему, що конституює цілісність об'єкта, який цікавить нас [19, 24]. Звідси засадничий висновок: приречено на відкидання будь-які спроби процесуалістів (і не тільки) розв'язувати значущі наукові питання, якщо вони не супроводжуються рефлексійним виходом із їхньої локалізованості в ширшу діяльнісну площину; як позитивний приклад можна навести логіку суджень І. Б. Михайловської у перебігу дослідження проблеми мети кримінального процесу [20, 27–42].